

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

Λίμνη και ιστορική μνήμη

ι. Θρύον πολώνυμον

Ενώ οι προσχώσεις του Αλφειού σε συνδυασμό με τα θαλάσσια ρεύματα προετοιμάζουν τους όρους σχηματισμού της λίμνης, δόρεια, βορειοανατολικά και βορειοδυτικά του τόπου αυτού έχουν θεμελιωθεί, αιώνες πριν, οικισμοί μεγάλης ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας. Υπάρχουν αξιόλογες εργασίες επί του θέματος: θα περιορισθούμε εδώ στα όσα αναγκαία αφορούν την εργασία.

Υπάρχει καταρχάς σαφέστατη συνάφεια: των φυσικών αυτών διεργασιών με τη θέση και τα ονόματα βασιικών εκεί οικισμών και την πολυωνυμία αυτών. Ο Στράβων θα συνοψίσει τη βασιική εκεί πολυωνυμία παρέχοντας ταυτόχρονα στοιχεία που προϊδεάζουν για το σχηματισμό της λίμνης.

“Θρύον δέ καί Θρυόεσσαν τό ’Επιτάλιόν φασίν, ὅτι πᾶσα μὲν αὕτη ἡ χώρα θρυώδης, μάλιστα δ’ οἱ ποταμοί· ἐπὶ πλεον δέ διαφαίνεται τοῦτο κατὰ τοὺς περατοὺς τοῦ ῥείθρου τόπους. Τάχα δέ φασὶ Θρύον μὲν εἰρησθαι, τὸν Πόρον εὐκτιτον δ’ Αἶπυ τό ’Επιτάλιον· ἔστι γάρ ἐρυμνόν φύσει· καὶ γάρ ἐν ἄλλοις αἰπεῖαν κολώνην λέγει ἔστι δέ τις Θρυόεσσα πόλις, αἰπεῖα κολώνη, τηλοῦ ἐπ’ Ἀλφειῷ, πνύματι Πύλου ἡμαθόεντος”. (Το Θρύον δε και η Θρυόεσσα λέγουν ότι είναι το Επιτάλιον, διότι ὅλη αυτή η περιοχή είναι γεμάτη ἀπὸ δούρλα (θρύα), ιδίως δε αἱ κοίται των ποταμῶν· τούτο φαίνεται κυρίως εἰς τα μέρη, εἰς τα οποία ο ποταμός είναι ευκολοπέραστος. Ἴσως ὠνόμασαν το μὲν Θρύον διὰ το ευκολοπέραστον του ποταμοῦ, το δε Επιτάλιον καλοκτισμένον Αἶπυ, διότι εἶναι ἐκ φύσεως οχυρόν· ἀλλαχοῦ δε ο Ὅμηρος χαρακτηρίζει την Θρυόεσσαν ὡς ἀπόκρημνον βράχον μακράν ἀπὸ ἐδῶ πλησίον του Αλφειοῦ, ὑψοῦται ὡς ἀπόκρημνος βράχος, ἡ πόλις Θρυόεσσα, ἔσχατον ὄριον της ἀμμόδους Πύλου¹) (Η, 3,24).

Το ομηρικό Θρύον ἦταν στα υψώματα μεταξύ του σημερινού Επιταλίου, ΒΔ αὐτοῦ, και του Αλφειοῦ –επάνω ἀπὸ την αριστερή του ὄχθη, ΒΑ της σι-

1. Οι τελευταῖοι στίχοι ἀπὸ την *Ιλιάδα* (Λ, 711), μετάφραση Κ. Αραπόπουλος.

δηροδρομικής γραμμής-, όπου είναι σήμερα ο Άγιος Ιωάννης και τα Αγιωργήτικα. Κτισμένο σε στρατηγική επίκαιρη θέση, ήλεγχε τον παραλιακό δρόμο, τις διαβάσεις του Αλφειού κι όλη την παραλία και το χώρο Ολυμπίων, Βώλακος,² Σκιλλούντος.³

Στην *Ιλιάδα* το Θρύον αναφέρεται, όπως είδαμε, ως μία από τις εννέα πόλεις του βασιλείου του Νέστορος. ("Όσοι την Πύλο χαίρονται και τη χαριτωμένη Αρήνη και το Θρύο, το πέρασμα του Αλφειού και το Αίπυ το καλοχτισμένο", Β, 591-593).

Με νεότερα ευρήματα των ανασκαφών του 1969 δεδαιώθηκε ότι το ομηρικό Θρύον είχε κατέβει δυτικότερα προς το πεδινό της περιοχής, πλησιέστερα στη θάλασσα. Η ακτή αυτής μετατοπίζεται με αργούς ρυθμούς δυτικότερα, γεγονός που οφείλεται στις γνωστές προσχώσεις του Αλφειού. Η νεότερη αυτή πόλη είναι το αρχαίο Επιτάλιο (Επι+αλός),⁴ που αντικατέστησε πιθανόν την Θρυόεσσαν.

Το όνομα Θρύον συναρτάται με την ύπαρξη θρύων (βούρλων) στην περιοχή και κυρίως στις κοίτες ποταμών και χειμάρρων. Για την ανάπτυξη θρύων κοντά στο αρχαίο Επιτάλιο αναφέρεται, όπως έγινε μνεία, και ο Στράβων στα *Γεωγραφικά*. Η παρουσία αυτού του είδους χλωρίδας προϋποθέτει την ύπαρξη δάλτων και αποτελεί ένα προσέτι κριτήριο για την τάση δημιουργίας της λίμνης.⁵

Υπάρχει μία ενδιαφέρουσα διήγηση, στο πλαίσιο της πλουσιότητας αρχαίας γραμματείας, που αφορά την όλη γύρω από τη λίμνη περιοχή, η οποία συνδέει την τελευταία με τις απαρχές της λειτουργίας του δελφικού μαντείου. Σύνδεση όχι τόσο τυχαία, όπως μας την αφηγείται ο ομηρικός προς τον Φοῖβον ύμνος: Κρήτες από τη Μινωική Κνωσό έπλεαν για εμπόριο και αγαθά, με το κατάμαυρο πλοίο τους προς την αμμουδερή Πύλο.⁶ Βλέποντάς τους

2. Βώλαξ: γη με μεγάλους βώλους, εύφορος, εύγειος. Ο Leake τοποθετεί τον αρχαίο Βώλακα σε λόφο ανατολικά του χωριού Βολάντζα (Αλφειούσα).

3. Ο προς ΒΑ λόφος λέγεται του Μπάρκου το Βουνό. Στα δόρεια και ανατολικά πρηνή του δρέθηκαν στα τελευταία χρόνια πολυάριθμα όστρακα της υστεροελλαδικής εποχής (1580-1100 π.Χ.) και στους νότιους πρόποδες του λόφου ανακαλύφθηκε σωρός αγγείων μεσοελλαδικής εποχής (1900-1580 π.Χ.) και τάφοι ελληνιστικής πιθανόν εποχής και ρωμαϊκών χρόνων.

4. Επί της αλός: πλησίον ή υπεράνω της θαλάσσης. Κατά την κατασκευή του αρδευτικού αύλακα, ΝΔ των Αγιωργήτικων, αποκαλύφθηκαν ερείπια συγκροτημάτων κτηρίων κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Σε βαθύτερα δε στρώματα, όστρακα μεσοελλαδικής και υστεροελλαδικής εποχής. Εικάζεται ότι τα τελευταία ίσως κατακλύστησαν από τον προϊστορικό οικισμό του υπερκείμενου λόφου του Θρύου.

5. Βλ. Σ. Φωτόπουλος (1991), Α. Μπούτσινα (1975).

6. Η περιοχή του Βώλακα, με τις πόλεις Θρύον, Επιτάλιο, Αλφειούσα, Κρουνοί και Χαλκίδα (Ανεμοχώρι), ήταν τμήματα της Μακιστίας και ανήκε, όπως προαναφέρθηκε, στο βασίλειο του Νέστορα. Ήταν έτσι η ακραία προς την Ηλεία περιοχή του κράτους των Νηλειδών. Βλ. και Α. Τσέλαλης, ό.π. Γ. Παπανδρέου (1991).

στον πόντο ο Απόλλων διηύθυνε με άνεμο επιδέξια την πορεία προς την κατεύθυνση που ο ίδιος είχε διαγράψει. Το πλοίο ακολουθώντας έτσι αυτή την καθορισμένη πορεία έφθασε στην Αρήνη, στην Ερατεινή Αργυφέη, στο Θρύο και στο Αίπυ. Κι όμοια στους Κρουνούς... και στην ιερή την Ήλιδα, στον τόπο όπου αρχόντευαν οι Επειοί.⁷ Ο Φοίβος οδηγεί στη συνέχεια το πλοίο στον κόλπο της Κρίσας και από εκεί στην Πυθώ, την πετρώσπαρτη, στον Παρνασό. Στο μέρος εκείνο οι ταξιδιώτες θα γίνουν οι πρώτοι οργισμένοι. Το πλοίο με τους Κρήτες από την Μινωική Κνωσσό δεν περνά, ενδεχομένως, τυχαία από τον τόπο των εκβολών του Αλφειού:

– Εδώ η περιοχή είναι γεμάτη από αρτεμίσια άνθη και νυμφαία· με ερμεία στις οδούς και ποσείδια στις ακτές.⁸ Όλα τούτα –νυμφαία και ερμεία και ποσείδια– ήταν χρήσιμα για τους οδοιπόρους και δη τους θαλασσοπόρους ταξιδιώτες. Στις όχθες του Αλφειού, κατά μήκος του δρόμου –από τα Ολύμπια έως το Επιτάλιο, από τον Σκιλλούντα έως την Αρήνη⁹– ήταν παντού στολισμένα με νυμφαία. Επρόκειτο για μονόπλευρα κτίσματα με στοά δασισμένη σε κορινθιακούς κίονες, πλάι σε κρήνες. Ο ξένος που περνά είναι θεός που φέρνει ανάταση και χαρά στην ψυχή και κάτι νέο χαρμόσυνο στον τόπο επίσκεψης. Οι ξένοι, από μακρινά μέρη, θαλασσοπόροι με τις υψηλές αποστολές είχαν ανάγκη αυτού του μεγαλείου των ποσειδίων ιδιαίτερα, τα οποία με την άνεση και την ευγένεια της αέρινης πνοής έδειχναν τη σωστή κατεύθυνση στον τολμηρό και ριψοκίνδυνο ταξιδευτή. Ο ίδιος ο Απόλλων άλλωστε είχε μεταμορφωθεί σε δελφίни –το πρώτο σύμβολο του Ποσειδώνα– όταν χύμηξε μέσα στο πλοίο και ξάπλωσε –μέγα τέρας φοβερό– για να καθοδηγήσει το πλοίο προς την κατεύθυνση που έπρεπε.

– Παράλληλα, στα ρείθρα του Αλφειού υπάρχει το προηγούμενο της γέννησης και της ανατροφής του Ενδυμίωνα, του με το εκπληκτικό κάλλος νέου, αλλά καταδικασμένου από τον Δία σ' αιώνιο ύπνο.¹⁰ Έτσι κοιμισμένο τον είδε η μυστηριώδης Σελήνη και τον ερωτεύθηκε. Από τον έρωτα αυτόν γεννήθηκε ο Επειός, ο οποίος έδωσε το όνομα στους Επειούς, που ήρθαν

7. Ομηρικός Ύμνος, στον Απόλλωνα, 420-425 (μετάφραση Α. Παπαδίτσα, Ε. Λαδιά).

8. Βλ. Α. Τσέλαλης, ό.π..

9. Η Αρήνη· προϊστορικός οικισμός καλούμενος διαδοχικά Μάκιστος, Αρήνη και Σαμία ή Σαμικόν στο δρόμο του Κλειδιού, στους δυτικούς πρόποδες της κλασικής Ακρόπολης· κατείχε στρατηγική θέση, δεσπόζοντας στο δρόμο από Πισάτιδα προς δυτική Μεσσηνία. Στην επιφάνεια του λόφου υπάρχουν διάσπαρτα όστρακα της πρωτοελλαδικής εποχής και της υστεροελλαδικής. Της αυτής εποχής είναι και ο τύμβος με τάφους που ανασκάφθηκε στους δόριους πρόποδες του Κλειδιού. Οι Σαμικές ή Σάμες γιορτές υπό την “αιγίδα” του Ποσειδώνα ελάμβαναν χώρα πριν τις εκκευρίες που προηγούνταν των Ολυμπιακών αγώνων. Μέρος της κάτω πόλης του Σαμικού εκαλύπτετο από τα νερά της λίμνης Καϊάφα ή Αγουλινίτσας, σύμφωνα με τον Ι. Νουχάκη, κατά το 1900 (1901, σ. 66-67).

10. Επειδή αγάπησε την Ήρα.

έποικοι στον Βώλακα και στην Αρήνη και τους οποίους μνημονεύει ο προαναφερόμενος ομηρικός ύμνος, άρχοντες της ιερής 'Ηλιδος ("παρ' 'Ηλιδα διαν ὄθι κρατέουσιν 'Επειοί") (426). Η Άρτεμις, θεά του πολέμου, της ευνομίας, του όρκου και των ταξιδιωτών, είναι επίσης θεά της Σελήνης. Βασικό σύμβολο και της μητρότητας αλλά και του ερέβους και του συλλογικού ασυνείδητου.

- Αυτοί που προορίζονταν να γίνουν οργιομύστες και να διακονήσουν την Πειθώ¹¹ είχαν ίσως ανάγκη, ως θαλασσοπόροι, το πέρασμα από τόπο ερμείων και ποσειδίων, όπου μηνύματα του κρυφού μέρους της συλλογικής ψυχής δίνονταν σε ατμόσφαιρα αρτεμίσσιων (μεθυστικών) πνοών, ευνοούντων την επικοινωνία των ψυχών. Να είναι άραγε εντελώς άσχετος αυτός ο τόπος των μηνυμάτων με ό,τι η φύση εκεί ετοίμαζε; Τη γένεση, εν είδει μυστικής, κρυφής γήινης κυοφορίας, ενός νέου φυσικού κατόπτρου και γήινου οφθαλμού;

Αγνοούμε εάν κατά τα σημαντικά γεγονότα των κλασικών χρόνων -όταν, για παράδειγμα, το Επιτάλιο καταλαμβάνεται το 402 π.Χ. από τον βασιλέα της Σπάρτης Άγι και γίνεται δάση του, κατά τον πόλεμο με τους Ηλείους- υπήρχαν στην εν λόγω περιοχή εξωτερικά σημεία που προϊδέαζαν για τη γέννηση του λιμναίου χώρου.

Το ίδιο ισχύει και για την εποχή που όλη η περιοχή καταλαμβάνεται από τον Φίλιππο (218 π.Χ.) ή που υποτάσσεται στους Ρωμαίους (145 π.Χ.). Αργότερα με τις βαρβαρικές επιδρομές, όταν οι Γότθοι έρχονται το 396 μ.Χ., υποθέτουμε ότι η Λίμνη θα ήταν νεογέννητη, παρούσα.

Οι Σλάβοι το 746 και οι Φράγκοι το 1205 θα απήλαυσαν σίγουρα το λιμναίο πλούτο. Γνωρίζουμε, σε γενικές γραμμές, ότι η Αγουλινίτσα ήταν κατοικημένη και στη μεσαιωνική εποχή και ότι, σύμφωνα με ένδειξη γαλλικού χάρτη, ένας πύργος της εποχής εδέσποζε στο δόρειο τμήμα της λιμνοθάλασσας, στο λόφο της Ντάρντιζας.¹² Προφανώς, μόνο με τη δύναμη της φαντασίας μπορεί να συλλάβει κανείς την καθημερινή ζωή γύρω από τη λίμνη, τελούσα υπό τη μακραίωνη κυριαρχία διαδοχικών κατακτητών.

11. "Οὓς τινας ἀνθρώπους ὀργιόνας εἰσαγάγοιτο οἱ θεραπεύσονται Πυθοῖ ἐνι πετρῇ-έσση", *Ομηρικός Ὑμνος*, ό.π., 389-390.

12. Επτακόσια μέτρα δόρεια από το σημείο που είναι χτισμένη η Μονή της Ζωοδόχου Πηγής, κοντά στην οποία βρέθηκαν τάφοι κιβωτιόσχημοι με αγγεία κλασικών χρόνων.

ii. “Τα ξύλινα τείχη”

Είναι άγνωστο πότε η λίμνη έλαβε το όνομα Αγουλινίτσα και ποιος υπήρξε, από εθνογραφική σκοπιά, ο ανάδοχος. Εικάζεται ότι η παλαιότερη γνωστή αναφορά του ομώνυμου χωριού είναι αυτή στο πρώτο κατάστιχο τιμαρίων της ΒΔ Πελοποννήσου, συνταχθέν το 1461/1463 από την Οθωμανική διοίκηση.¹³ Σε τιμάριο με αριθμό T21 το χωριό αναφέρεται με την παραφθαρμένη γραφή Angelontsa της Αγουλινίτσας. Υπάρχουν δύο ετυμολογικές εκδοχές για την τοπωνυμία Αγουλινίτσα: Σύμφωνα με την πρώτη, πηγή του ονόματος είναι η λατινική λέξη *anguilla* (-ae) που σημαίνει χέλι (έγγελυς), και *angulinita* χελότοπος· και *vinarium anguillarium* το εγγέλεων διδάρι ή διδάρι. Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή, κατά τον γλωσσολόγο Δημ. Γεωργακά, η τοπωνυμία οφείλεται στο γλινερό χαρακτήρα του εδάφους. Η λέξη γλίνα-γλίνη, κατά τον Σουΐδα, είναι το λίπος, το χοιρινό ιδίως σε τετηγμένη μορφή, αλλά και η ποταμίσια ιλύς και ο αργιλώδης πηλός. Με τη θυζαντινή κατάληξη -itsa (το προσθετικό α και την ανάπτυξη προ του λ του ου) έχουμε, από Αγλινίτσα, Αγουλινίτσα.¹⁴

Η καλυπτόμενη από τη λίμνη επιφάνεια των 28.000 στρ. το καλοκαίρι ανάλογα με την ξηρασία ελαττωνόταν κατά 8.000 - 12.000 στρ.. Η ακτοταινία που τη χώριζε από τη θάλασσα είχε μεταβλητό πλάτος από 100 έως 200 μ.. Το δε βάθος της λίμνης έφθανε έως 1,90 μ.. Με τη θάλασσα η λίμνη επικοινωνούσε μέσω ενός εκ των εξής αυλάκων (μπούκες) στις θέσεις: Σουρούνι, Σεντούκι, Αμούλι, Γαϊδουροπνίχτη και Αγριλιά· στο Μισοδίδαρο η λίμνη επικοινωνούσε με τον Αλφειό και στο νοτιότερο άκρο της με το αυλάκι Καϊάφα, το οποίο εξέβαλλε στη θάλασσα (βλ. Χάρτη Χα4). Από τις συχνές ωστόσο προσχώσεις και τη συσσώρευση άμμου στην έξοδο του αυλακιού αυτού, τα νερά της λίμνης Καϊάφα χύνονταν στη λίμνη Αγουλινίτσα, η στάθμη της οποίας ήταν χαμηλότερη σε σχέση με την πρώτη.

Θα δούμε αργότερα το χρόνο και το μηχανισμό εισόδου της θάλασσας για την ιχθυοτροφοδότηση της λίμνης, επειδή, πέραν της καθορισμένης προς τούτο εποχής, το υπόλοιπο διάστημα η λίμνη έμενε εντελώς αποκομ-

13. “Και διασωθέν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Σόφιας Κύριλλος και Μεθόδιος” (Β. Παναγιωτόπουλος, 1985, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αιώνας*), Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο-Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, σ. 217-129.

14. Δημ. Γεωργακάς (1937).

μένη από αυτήν, εκτός από τις περιπτώσεις έντονων πλημμυρών ή υποχωρήσεων της στάθμης της, οπότε έμπαινε σε λειτουργία, μέσω των μπουκών, ο μηχανισμός εξισορρόπησης της.

Οι ακτές της λίμνης δίνουν μορφή στην υδάτινη αυτή επιφανειακή πηγή, η δε ποικιλότητα και δομή της χλωρίδας της καθορίζουν εν πολλοίς τη λιμναία πανίδα. Τα βούρλα, το ψαθί, το σαμάκι στολίζουν τις όχθες της πλουτίζοντάς την. Το βασικό ωστόσο στοιχείο που σφραγίζει τη φυσική λιμναία αυτή ταυτότητα ήταν η ύπαρξη των “μπογαζιών”: μικροεξάρσεων εδάφους εν είδει μικρών νησιών από άμμο και φυτικές οργανικές ουσίες, προς Ν των χωριών Ανεμοχώρι και Ράχες· το ύψος αυτών πάνω από τη θάλασσα έφθανε μέχρι δύο μέτρα.

Τα κυριότερα μπογάζια ήταν τα εξής (βλ. Χάρτη Χα4):

– Η Συκιά: το μεγαλύτερο νησάκι της λιμνοθάλασσας έκτασης πενήντα στρεμμάτων με λιμνοκάλαμο, αρμυρίκια, θάμνους και σχίνα.

– Η Παλαιοκκλησιά: από τα σημαντικά μπογάζια με την ίδια όπως η προηγούμενη δάστηση.

– Τα Μνήματα: πήρε κατά μία εκδοχή το όνομα από την ταφή εκεί των νεκρών της μάχης της Αγουλινίτσας, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

– Η Αγριλιά: έκτασης πέντε στρεμμάτων περίπου, με βασική δάστηση: τα σφερδούκλια (ασφοδέλους), τ’ αρμυρίκια, το λιμνοκάλαμο και το ραγάζι.

– Της Καλής¹⁵ το Μπογάζι: ενός περίπου στρέμματος με αρμυρίκια και λιμνοκάλαμο.

– Ο Κρίνος (ή Κρινάκια): έκτασης ενός στρέμματος με πληθώρα κρίνων.

– Ριζοδέικο: ένα στρέμμα με δύο καλύδες ελεύθερων αλιέων.¹⁶

– Σχίντο: ένα στρέμμα με σχίνους και λιμνοκάλαμο.

– Αγουλινιτσέικο: ενός στρέμματος με καλύδα ελεύθερων αλιέων της κοινότητας Αγουλινίτσας.

– Βλασεέικο: τρία στρέμματα με τρεις καλύδες ελεύθερων αλιέων Άνω Σαμικού.

– Καψοκαλύδα: ενός στρέμματος με καλύδες ελεύθερων αλιέων των Ραχών.

– Κρεστενέικο: τρία στρέμματα με μία καλύδα ελεύθερων αλιέων. Από εδώ περνούσαν τα μονόξυλα¹⁷ με παραθεριστές για τη θάλασσα. Στη Στροφυλιά είχαν καλύδες (παραθεριστικές) οι Κρεστεναίοι.

15. Το όνομα της γυναίκας που είχαν σκοτώσει εκεί οι Τούρκοι.

16. Σχετικά με τους ελεύθερους αλιείς, βλέπε εδώ οικείο κεφάλαιο· όπου υπάρχουν καλύδες, υπήρχε στα μπογάζια η συνηθισμένη δάστηση αυτών: λιμνοκάλαμο και αρμυρίκια.

17. Μικρά ξύλινα πλοία, πολλά από τα οποία είναι σκαμμένα μέσα σε κορμό από μεγάλη πεύκη, ομοιάζουν δε με μεγάλες σκάφες: τα μονόξυλα, επίπεδες έτσι λέμβοι χωρίς τροπίδα, οδηγούνται με τα “σταλίκια” (λεπτά κοντάρια), που καταλήγουν σε τρίποδο –σιδερένιο ή ξύλινο– το οποίο, δυσιζόμενο για στήριξη στον πυθμένα, δίνει ώθηση στο πλοιάριο.

– Μελιό: τρία στρέμματα με τέσσερις καλύδες ελεύθερων αλιέων του Ανω Σαμικού.

– Καμένο Πατάκι: ένα στρέμμα κοντά στο Ανεμοχώρι, με λιμνοκάλαμο.

– Μυστικό: 100 τετρ. μ. κοντά στην περιοχή του σημερινού αεροδρομίου (τόπος ανταλλαγής μυστικών μηνυμάτων των ντόπιων κατοίκων κατά την τουρκοκρατία).

– Υπάρχουν επίσης άλλα “μικρότερης σημασίας”, το Καρακαξόρικο, το Καημένο Παπούτσι, η Βάντα, η Κουτσή Κουκουνάρα, το Καμένο Μπογάζι κ.ά..

Στα νότια της λίμνης και κατά μήκος του Β. Κυπαρισσιακού, είναι το δάσος Στροφυλιά από κουκουναριές (*pinus pinea*), το οποίο ως αυτοφυές μόνον στην Ηλεία και την Ολυμπία απαντάται μοναδικός και θαυμάσιος διότοπος πριν την αποξήρανση της λίμνης.

Στην ιχθυοπανίδα της Αγουλινίτσας κυριαρχούν τα περίφημα χέλια (*anguilla anguilla*) προορισμένα κυρίως για εξαγωγή (Ολλανδία, Ιταλία) και ακολουθούν οι κέφαλοι, τα κεφαλόπουλα, τα λαυράκια, τα ζαμπαρόλια, οι αχιδάδες. Είναι εντυπωσιακή η αναπαραγωγική συμπεριφορά των χελιών μια και κατά την περίοδο της αναπαραγωγής, από Απρίλιο έως Οκτώβρη, εγκαταλείπουν, όπως θα δούμε αργότερα, τα ποτάμια και τις λίμνες και μεταναστεύουν προς τη θάλασσα για να ωοτοκήσουν (κατάδρομα είδη).

Εάν στην επικράτεια της ιχθυοπανίδας της Αγουλινίτσας κυριαρχεί το χέλι, στο βασίλειο της ορνιθοπανίδας της επικρατεί η περιβόητη μπάλιζα. Μυστήριο πώς από μαυρόκοττα (*fulica atra*) έγινε μπάλιζα: ίσως να πρόκειται για μία παραφθορά του λατινικού *fulica*. Τα άλλα είδη της φτερωτής πανίδας που διαδιδούσαν στην περιοχή της λίμνης –με τις τοπικές ονομασίες– ήταν: οι αγριόπαπιες, οι νερόκοτες, τα βατοπούλια, τα ντρένια, οι αητομάχοι, οι λιάρροι, οι ασπρόκωλοι, τα νεροπούλια, οι ντελήδες, οι ψαροφάγοι, τα κουραχάνια, οι ερωδιοί, οι τζικνιάδες, τα μπεχριά, τα γρινέλια, τα σφυριχτάρια, τα νυχτοκοράκια, οι καραμπαμπάδες, οι πελαργοί.

Σε περιόδους ειρήνης, όταν υπάρχει ατμόσφαιρα σχετικής γαλήνης στη γύρω περιοχή, η ζωή της λίμνης με τους ήχους και τους θορύβους συντείνει στη διατήρηση αυτής της ατμόσφαιρας, παρά τα όσα φυσικά παράδοξα και απρόοπτα μπορεί να κρύβει ο κόσμος της. Τα πράγματα αλλάζουν όταν απειλητικά σύννεφα σκεπάζουν τη λιμναία περιοχή. Όταν οι παραλίμνιες κοινότητες απειλούνται, στο πλαίσιο δύσκολων ιστορικών συγκυριών, η αίσθηση του κινδύνου σφραγίζει τη σύνολη σχέση των κατοίκων με τη λίμνη. Σε τέτοιες στιγμές ίσως και η λιμναία πανίδα να παρακολουθεί, με κομμένη την ανάσα, τα ανησυχητικά γεγονότα, ωσάν να διαισθάνεται ότι η ίδια η λιμναία μορφή με τις φυσικές της ιδιότητες γίνεται ενίοτε αιτία επιλογής ακόμα και ενός πεδίου μάχης. Ειρήσθω εν παρόδω, πόσα ιστορικά γεγονότα δεν

θα είχαν λάβει χώρα σ' ένα συγκεκριμένο τοπίο –ή θα είχαν εξελιχθεί διαφορετικά– εάν έλειπε από εκεί κάποιο φυσικό γεωγραφικό του χαρακτηριστικό γνώρισμα και κυρίως μία υδάτινη μορφή, ποτάμια ή λιμναία. Γεγονός που συνήθως σήμερα αγνοείται, για να απαξιωθεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, η συμβολή της συγκεκριμένης υδάτινης μορφής τόσο στην εκτύλιξη ιστορικών συμβάντων όσο και στην εν γένει σχέση του ανθρώπου και των φυσικών πηγών.

Από τη νεότερη ιστορία θ' αναφερθούμε σε δύο γεγονότα της περιόδου του αγώνα της ανεξαρτησίας, έχοντα άμεση σχέση με τη λιμνοθάλασσα της Αγουλινίτσας.

– Στις 11 Φεβρουαρίου του 1825 ο Ιμπραήμ αποδιβάξει στη Μεθώνη τακτικό αιγυπτιακό στρατό πλαισιωμένο από Γάλλους μισθοφόρους. Στις αρχές Νοεμβρίου του 1825 διατάσσεται να μεταβεί στη Στερεά Ελλάδα, προκειμένου να δοθήσει τον Κιουταχή να καταλάβουν το Μεσολόγγι. Στις 8 Νοεμβρίου περνά από τη φυσική οχυρή περιοχή Κλειδί (στην περιοχή του Καϊάφα) και κατευθύνεται προς Πύργο. Φθάνοντας στην Αγουλινίτσα θέλει να κυριεύσει τα μπογάζια της λίμνης, στα οποία είχαν καταφύγει πολλοί κάτοικοι της περιοχής, τρεφόμενοι με τα άφθονα ψάρια και χέλια της. Ο Ιμπραήμ διατάσσει τους 80 έφιππους του στρατού του να πέσουν με τα άλογά τους στη λίμνη και, για να τους εμψυχώσει, πέφτει πρώτος έφιππος. “Κολλάει όμως το άλογό του στο δάλτο” και αρχίζει να βυθίζεται. Το αυτό υφίστανται και οι υπόλοιποι καθαλλάρηδες και έτσι, προσπαθώντας να σωθούν, παρατούν τ' άλογά τους βυθιζόμενα στο τέλμα. Βλέποντας αυτό οι γύρω κάτοικοι που είχαν καταφύγει στα μπογάζια, μπαίνουν 250 άτομα στα 100 υπάρχοντα τότε διαθέσιμα μονόξυλα και κυνηγούν τους εχθρούς. “Ακούγονται ξαφνικά φωνές προερχόμενες από ένα άλλο γειτονικό νησάκι στο οποίο 2.000 περίπου πεζοί Αιγύπτιοι μπήκαν κολυμπώντας”.¹⁸ Οι εχθροί προσπαθούν να πατήσουν στα μπογάζια και οι Αγουλινιτσαίοι, επιδέξιοι χειριστές των μονόξυλων και γνώστες της γεωγραφίας της λίμνης –των δάλτων, των λούπων και

18. Σ. Φωτόπουλος (1991, σ. 10). Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο Ιμπραήμ αφήνει τους έφιππους και διατάσσει από τους 8.000 πεζούς που είχε μαζί του να πέσουν 5.000 χωρισμένοι σε 5 κολώνες, από 1.000 η καθεμία (και “πελαγωγτά”), ώστε να φθάσουν πεζή στα μπογάζια και να πιάσουν αιχμάλωτα τα γυναικόπαιδα. Βλ. Καλλιόπη Μοσχούλα-Μπακάκου (1971, σ. 85-100). Κατ' άλλη εκδοχή, η επίθεση του Αιγύπτιου επιδρομέα έγινε περί τα τέλη Οκτωβρίου 1826, ο εμπρησμός δε ξηρών καλαμιών, για να εξαναγκασθούν οι πολιορκούμενοι σε έξοδο από τα κρησφύγετά τους, απέβη μοιραίος και για τους άλλους, τους επιτιθέμενους. Υπάρχει επίσης η άποψη ότι, επειδή τα καταφύγια δεν αρκούσαν για όλους τους καταδιωκόμενους και επιπλέον ήσαν ολισθηρά από την ιλύ στα άκρα, πολυάριθμα γυναικόπαιδα, είτε ολισθαίνοντας είτε ξαλισμένα από τον καπνό ή την απόγνωση, έπεσαν στη λίμνη την ώρα αυτής της αλλοφροσύνης και χάθηκαν αδοήγητα.

των μυστικών των μπογαζιών της-, πολεμούν καταδιώκοντας τέλος τους εχθρούς. “Μετά τη μάχη εμετρήθηκαν οι Έλληνες και έλειπαν 140 άτομα, από τα οποία 19 άνδρες σκοτώθηκαν πολεμώντας και ένας πληγώθηκε”. Οι υπόλοιποι ήσαν γυναίκες και παιδιά, εκ των οποίων μέρος πνίγηκε στη λίμνη οικειοθελώς για ν’ αποφύγει την αιχμαλωσία· το άλλο σκοτώθηκε. Από τους εχθρούς 127 πτώματα βρέθηκαν στη λίμνη και τα 80 άλογα που κόλλησαν σ’ αυτήν. Η μάχη διήρκεσε όλη την ημέρα από το πρωί έως το βράδυ. Από το σύνολο των μελετητών της παράδοξης αυτής πεζοναυμαχίας με τα μονόξυλα (με τα “ξύλινα τείχη”, όπως τούτα ονομάστηκαν) εκτιμάται ότι η επίθεση του Ιμπραήμ θα πρέπει να αποδοθεί περισσότερο σε λόγους θηριωδίας και λιγότερο σε στρατηγικούς.

– Η δεύτερη μάχη, σε άμεση σχέση με τη λίμνη, έλαβε χώρα κοντά στις εκβολές του Αλφειού, στα ερείπια του άλλοτε τελωνείου αυτής, όπου δίπλα υπήρχε πριν λίγα χρόνια ο μικρός ναός του Σωτήρος. Το ναό αυτόν είχε καταλάβει ο Ιωάννης Διάκος (από τον Πύργο), με είκοσι επτά μαχητές για να αναχαιτίσουν τη στρατιά του Ιμπραήμ από επτά χιλιάδες(!) ερχόμενη από τον Πύργο (1826) και να δώσουν έτσι καιρό και ευκαιρία στα γυναικόπαιδα του Πύργου και της Αγουλινίτσας να τρέξουν προς τη λίμνη και να σωθούν. Η μάχη κατά των εχθρών με τους ελάχιστους αγωνιστές οχυρωμένους στο εκκλησάκι διαρκεί πολλές ώρες. Ο Ιμπραήμ διατάσσει να περάσουν τον Αλφειό με “περαταριές” και τα κανόνια του να κάνουν σκόνη το μικρό ναό. Οι οχυρωμένοι αποφασίζουν την έξοδο και, έχοντας να αντιμετωπίσουν χιλιάδες, όλοι πέφτουν νεκροί πλην ενός. Με τη θυσία τους έδωσαν την ευκαιρία όντως σε γυναικόπαιδα να βρουν σωτηρία μες στη λίμνη. (*Η Ηλεία επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, 1950, σ. 174).

Εάν τα μονόξυλα απεδείχθησαν τα ξύλινα τείχη της αγουλινιτσαϊκής πεζοναυμαχίας, η ίδια η λίμνη με τους βάλτους, τα μπογάζια της και την άφθονη τροφή της υπήρξε μόνιμα η εικόνα φιλόξενου καταφυγίου. Ιδιότητα η οποία πρόβαλε αυθόρμητα πάντα σε κάθε κρίσιμη ιστορική συγκυρία έως τη στιγμή της αποξήρανσής της.